

Lunds universitet

Socialhögskolan

SOL 065 Socialt arbete med drogmissbrukare

Vårterminen 2006

**HUR DEN MISSBRUKANDE MODERN PORTRÄTTERAS I
SAMHÄLLSVETENSKAPLIG FORSKNINGSLITTERATUR**

Författare: Helene Truedsson

Handledare: Helene Lahti Edmark

Abstract

In this essay, I have studied the image of the drug abusing mother and her motherhood as seen in some of the social science literature on drug abusing women. This I did with a qualitative research design and with the questions:

- How is the drug abusing mother and her motherhood portrayed by social scientists?
- What signification is her motherhood given in her life by the researchers?
- What approach towards the drug abusing mother in the research process, and hence in the creation of the images of her, does the scientists have?

I found that there are distinct patterns and themes in the research on mothers with a drug abuse. The researchers studied the women with the goal to understand them and to give them the opportunity to speak for themselves through the researcher. The drug abusing mother is in short portrayed as a woman who cares for her children, whose motherhood is one of the most important factors in her life and who is anxious that her substance abuse should not threaten it. But the pull of the drugs is powerful and ultimately she stands in risk of losing her children and her control of the situation.

Innehållsförteckning	sid
Förord	3
1. Inledning	4
1.1 Problemformulering	4
1.2 Syfte	7
1.3 Frågor för litteraturstudien	7
1.4 Metod och urval	7
1.4.1 Val av metod	7
1.4.2 Tillförlitlighet	8
1.4.3 Urvalskriterier och motiv	9
1.4.4 Skäl till bortfall i urvalet	10
1.4.5 Beskrivning av analysarbetet	11
1.4.6 Presentation av källorna	11
1.4.7 Källkritik	12
1.5 Etikdiskussion	13
1.6 Fortsatt framställning	13
2. Undersökning av bilden av den missbrukande modern i forskningslitteratur	14
2.1 Tidigare forskning	14
2.1.1 Ettorres feministiska analys av fältet drogmissbruk	14
2.1.2 Driscolls analys av drogdiskursen	16
2.2 Teoretisk referensram	17
2.2.1 Socialkonstruktivism	17
2.2.2 Stämplingsteori	18
2.3 Bilden av de missbrukande mödrarna och deras moderskap	19
2.3.1 Kvinnornas värderingar	19
2.3.2 Kvinnornas moderskap under påverkan av missbruket	21
2.3.3 Analys av hur de missbrukande mödrarna och deras moderskap porträtteras av forskarna	22
2.3.4 Resultatsammanfattning	24
2.4 Moderskapets betydelse för de missbrukande kvinnorna	25
2.4.1 Moderskapet som tillstånd	25
2.4.2 Moderskapet som incitament att försöka avbryta sitt missbruk	26
2.4.3 Moderskapet som hinder för att söka behandling och bryta missbruket	27
2.4.4 Analys av vilken betydelse moderskapet ges i kvinnornas liv av forskarna	28
2.4.5 Resultatsammanfattning	30
2.5 Forskarnas förhållningssätt gentemot kvinnorna	30
2.5.1 Utgångspunkt för forskningen	30
2.5.2 Forskaren i forskningsprocessen	31
2.5.3 Analys av det förhållningssätt forskarna har gentemot kvinnorna	33
2.5.4 Resultatsammanfattning	34
3. Avslutning	34
3.1 Sammanfattning	35
3.2 Slutdiskussion	36
Referenslista	37

Förord

Ett stort tack till min handledare Helene Lahti Edmark, som har hjälpt mig att se var mina gränser går och som på många sätt har gjort min uppsats bättre än vad den annars skulle ha varit. Tack även till Karin Trulsson och Leili Laanemets, som tog sig tid att se över min lista på källor till den här litteraturstudien.

Sist men inte minst, tack till Ulrika Nilsson, Bodil Ehn och Azale Ehn, som har läst igenom min uppsats i slutskedet och givit nyttiga kommentarer.

Lund, maj 2006

Helene

1. Inledning

1.1 Problemformulering

Andelen kvinnor med alkoholproblem har ökat kraftigt i Sverige under de senaste decennierna, från en kvinna på 50 män år 1955 till en kvinna på tre eller fyra män år 1998 (Dahlgren, 1998 se Johansson & Wirbing, 2005:37). I USA beräknades ungefär 4.9 % av kvinnorna ha alkoholberoende eller -missbruk jämfört med 10.6 % av männen i nationella undersökningar 2002-2004 (Office of Applied Studies, 2006). I en undersökning år 1995 i Storbritannien (Surveys of Psychiatric Morbidity in Great Britain, 1995 se Institute of Alcohol Studies, 2005) rapporterade lite över 2 % av kvinnorna mellan 16-64 års ålder sig ha symptom på alkoholberoende. Motsvarande siffra för männen var 7.5 %. Vad gäller narkotikamissbrukare, så anses andelen kvinnor bland de tunga narkomanerna i Sverige (Johansson & Wirbing, 2005:42), bland de problematiska narkotikabrukarna i England (Best & Abdulrahim 2005:2) och Skottland (Hay et al, 2001 se Best & Abdulrahim, a.a.:4) samt bland användarna av illegala droger i USA (Greenfield et al, 2003 se Best & Abdulrahim, a.a.:3) ligga på mellan en tredjedel och en fjärdedel. Karin Trulsson (2003), fil.dr. i socialt arbete, pekar på att alla dessa kvinnor är drabbade av en hårdare stigmatisering och fler problem än missbrukande män, detta som ett resultat av vårt samhälles mer uttalade fördömande av missbruk hos kvinnor (a.a.:37). Det finns dessutom en doxa¹ i vårt samhälle om att missbruk och barn inte hör ihop (Andersson, 1995; Helmersson Bergmark, 2001 se Trulsson, 2003:70f), vilket medför att kombinationen moderskap och missbruk kan verka än mer stigmatiserande (Trulsson, a.a.). Samhällets kritiska syn på missbrukande mödrar leder till att de så länge som möjligt försöker hemlighålla sitt drogintag, av rädsla för att förlora vårdnaden om barnen (se till exempel Taylor, 1993:121; Trulsson, 1998:150-153). Slutsatsen som kan dras av detta är att mödrar med missbruksproblematik torde vara ett tämligen utbredd fenomen i vårt samhälle, med ett stort mörkertal. Ändå finns det enligt Trulsson (2003:194) endast få vetenskapliga studier som mer specifikt har ett fokus på moderskapets och barnens betydelse för missbrukande kvinnor.

Anledningen till att jag har valt att skriva min uppsats kring missbrukande mödrar är att jag redan tidigare har fått uppfattningen att det är en stigmatiserad grupp, med stor social och ekonomisk utsatthet. Jag hade också en tanke om att den roll som kvinnan ges i ett föräldra-

---

¹ Begreppet kommer från Pierre Bourdieu och syftar på ett uppfattnings- och värderingssystem som till stor del fått status som naturligt och självklart inom ett visst fält (Järvinen, 2002:255).

skap, med det huvudsakliga ansvaret för barnen och med bilden av den kärleksfulla, allt uppoffrande modern att relatera till, medför att en kvinnlig missbrukares föräldraroll blir mer ifrågasatt än en manlig missbrukares, då denne inte har samma krav att leva upp till i samhällets ögon. Mycket mer än så visste jag inte, varför jag önskade få en större insikt i just missbrukande mödrars situation, samtidigt som jag var intresserad av hur de framställdes av dem som studerat dem. Vilka aspekter av deras liv är det som betonas i forskningen? Med en nyfikenhet kring detta har jag valt att göra en litteraturstudie över missbrukande mödrar. Jag gör detta med en socialkonstruktivistisk grundsyn och med hjälp av begrepp hämtade från stämplingsteorin. Enligt *socialkonstruktivismen* skapar vi människor det samhälle vi lever i. I enlighet med detta uppstår inte sociala problem av sig själva, utan de skapas och legitimeras av samhället, skriver fil. dr. i sociologi Mats Hilde (1996:23f). Jag anser att forskare har en tydlig roll i detta. Deras undersökningar påverkar makthavare, allmänhet, praktiker, andra forskare och så vidare. Forskarnas undersökningar och slutsatser kan också kopplas till begrepp hämtade från *stämplingsteorin*, som sociologen Anthony Giddens (2003:201) förklarar med att avvikelser inte ses som en egenskap hos en individ eller grupp, utan som ett samspel mellan avvikare och icke-avvikare.

Med tanke på vilken betydelse forskare torde ha i skapandet av ett socialt problem är det viktigt att granska inte bara forskningsobjekten utan även de resultat som kan härledas ur en sådan studie. Med den utgångspunkten är min uppsats skriven med fokus på forskarnas perspektiv, på hur de konstruerar bilden av missbrukande mödrar. Vilken bild av missbrukande mödrar och deras moderskap ger då de forskare som studerat dem, vilken vikt lägger de vid moderskapet? Vilket förhållningssätt har de använt när de gått in i forskningsprocessen och mötet med de missbrukande mödrarna? Detta är frågor som jag har haft som bas för min litteraturstudie. I synnerhet när det gäller den sistnämnda frågan är det av stor relevans vilka teorier som forskarna har utgått från i sina arbeten, eftersom det torde ha stor inverkan på deras forskningsprocess, deras tolkningar och deras resultat. I en litteraturöversikt blir en sådan aspekt en nödvändig del av studien. Men i den kritiska granskning jag strävar efter att göra finns det flera andra sidor som kan väljas och i den process där valet av infallsvinklar görs är det alltid några aspekter som måste väljas bort. Istället för att undersöka forskarnas teoretiska utgångspunkter har jag när det gäller forskarnas förhållningssätt därför valt att utgå från frågor kring forskarnas motiv för forskningen och deras sätt att relatera till kvinnorna i möten och i bearbetning av materialet. Betydelsen av deras teoretiska utgångspunkter diskuteras istället kort i min slutdiskussion.

Centrala begrepp för mitt syfte och mina frågeställningar och som kan behöva ett förtydligande är *moderskap*, *missbruk*, *drog* och *forskning*. De definitioner som jag har valt att använda mig av redogörs för nedan. Ofta tar jag då hjälp av mina svenska källor, Laanemets (2002) och Trulsson (1998), eftersom de i sina definitioner mycket utgår från det svenska samhället. Även om mitt arbete i övrigt knappast kan sägas göra det samma, så upplever jag det för egen del som fördelaktigt att hämta mina definitioner från min egen sociala och kulturella kontext.

Moderskap är enligt Trulsson (1998:13) ett relativt begrepp, i så måtto att synen på moderskap och vad som är ett accepterat sådant skiftar över tid och mellan samhällen. Det handlar alltså inte enbart om hur en kvinna utifrån sin modersinstinkt tar hand om sina barn (a.a.), men det är denna aspekt av begreppet som jag utgår ifrån. *Mödrar* definierar jag då som kvinnor under perioden från graviditet till det att barnen blir myndiga. Vissa av mina källor sysselsätter sig dock med en mer begränsad period, som tiden från graviditet till kort efter förlossningen (Murphy & Rosenbaum, 1999). Detta anger jag i förekommande fall i presentationen av källorna.

Likt Trulsson (1998:48) och Laanemets (2002:23) syftar jag på både narkotika och alkohol när jag talar om *droger*. Åsytas något särskilt preparat skrivs det ut i texten. En viktig anledning till att jag inte begränsar mig till en specifik drog är att ett missbruk ofta inbegriper flera preparat. En individs val av drog kan även variera över tid (Trulsson, 1998:73; Laanemets, 2002:190), varför det är svårt att dra en klar linje mellan alkohol- respektive narkotikamissbrukande kvinnor.

Vad gäller *missbruk*, så är med en juridisk definition *missbruk av narkotika* det samma som allt icke-medicinskt bruk av narkotikaklassade preparat. *Missbruk av alkohol* bedöms juridiskt istället vara fallet vid en hög konsumtion av preparatet, som medför allvarliga följder i form av medicinska eller sociala problem för individen (Norström & Thunved, 2005:329). Trots att begreppet missbruk kan anses kopplat till känslor enligt Ted Goldberg (2005:22), docent i socialt arbete, så har jag ändå valt att använda mig av det. Jag gör dock inte det med den juridiska utan med Trulssons (1998:48f) definition, där missbruk ses som ett drogbruk som utifrån moraliska, juridiska och medicinska ståndpunkter är oacceptabelt. Det ska även bestå av en mer varaktig praxis (Andersson, 1991 se Trulsson, a.a.). Jag väljer denna de-

definition, eftersom jag menar att den är bredare, då den tar hänsyn till fler aspekter, samtidigt som den är mer nyanserad än den juridiska och kan dessutom tillämpas på både alkohol och narkotika.

Med begreppet *forskning* syftar jag på samhällsvetenskapliga undersökningar utförda av personer med en högre akademisk utbildning inom sociologi eller socialt arbete. Min definition blir än mer avgränsad på så sätt att jag talar om empiriska undersökningar och inte kunskapsöversikter eller diskursanalyser.

1.2 Syfte

Mitt syfte för denna uppsats är att genom en litteraturstudie undersöka vilka bilder av missbrukande mödrar och deras moderskap som konstrueras i en del av den samhällsvetenskapliga forskningen på området.

1.3 Frågor för litteraturstudien

- Hur porträtteras kvinnorna och deras moderskap av forskarna?
- Vilken betydelse ger forskarna moderskapet i kvinnornas liv?
- Vilket förhållningssätt har forskarna gentemot kvinnorna i sin forskningsprocess och därmed i sitt skapande av porträttet av dem?

1.4 Metod och urval

1.4.1 Val av metod

Jag har utformat mitt arbete som en litteraturstudie, en så kallad kvalitativ textanalys. I detta ligger att det med nödvändighet rör sig om en icke-experimentell undersökning. Min studie har jag gjort utifrån olika primärkällor i form av forskningsdokument. Jag har i detta arbetat utifrån sex olika källor, ett antal bestämt dels av tidsramen och dels av huruvida mina urvalskriterier (se avsnitt 1.4.3) uppfylldes.

Den kvalitativa metoden kan enligt Pål Repstad (1999:9ff), professor i religionssociologi, beskrivas som ett sätt att finna egenskaper eller framträdande drag hos ett fenomen. Mätning av

förekomst är av underordnat intresse och fokus för intresset ligger istället på att gå på djupet av en viss företeelse. Datainsamlingsprocessen präglas då enligt civilekonomen och sociologen Knut Halvorsen (1992:82) av närhet och inlevelse och arbetet syftar till att ge en förståelse snarare än en förklaring. I detta har jag använt mig av ett *induktivt*, hypotesbildande, arbetssätt, snarare än att jag inlett uppsatsarbetet med en avsikt om att testa redan uppställda hypoteser, såsom med ett deduktivt arbetssätt (Halvorsen, 1992:43-46). På detta sätt menar jag mig ha kunnat ge utrymme för vad som skulle uppenbara sig under arbetets gång istället för att redan från början placera mig inom fastlagda ramar. En renodlad induktion torde dock vara svår att uppnå, då man alltid bär på en förförståelse och därmed på mer eller mindre klart formulerade hypoteser, även om man inte till fullo är medveten om dem.

Anledningen till att jag har valt textanalys som metod är att, som jag skrev ovan, jag är av åsikten att även forskarnas resultat bör studeras och inte bara forskningsobjekten. Förutom det faktum att en kvalitativ textanalys som metod ger möjlighet till en sådan studie, ger den andra fördelar såsom att det kvalitativa inslaget förhoppningsvis ger en bättre bild av området än vad en kvantitativ studie över förekomst av vissa faktorer hade gett. I min strävan efter att förstå hur den missbrukande modern porträtteras är det dock viktigt att komma ihåg att min studie är begränsad till vissa källor och därmed inte kan anses ge en kanske önskvärd förståelse av fenomenet i dess helhet (se vidare avsnitt 1.4.2).

1.4.2 Tillförlitlighet

Begreppet *validitet* handlar om hur stor korrespondens det finns i undersökningen mellan teori- och empiriplan. Hög validitet innebär att den data som samlats in är den relevanta för den aktuella problemställningen. *Reliabilitet* syftar istället på hur pålitliga ens mätningar är. Målet är att oberoende mätningar ska ge ungefär samma resultat som de man själv kom fram till (Halvorsen, 1992:41ff). I en undersökning sådan som min torde mönster och meningar kunna hittas även av andra vid studier av samma texter. Hur dessa mönster och meningar sedan tolkas och alltså vad som blir det slutgiltiga resultatet av en liknande studie måste antas bero mycket på vad man för med sig in i arbetet. Vad gäller undersökningens validitet anser jag att mitt material har visat sig kunna ge rikliga svar på mina frågor och att även validiteten därmed är på en tillfredsställande nivå. Med ett så begränsat antal källor som jag har haft i min litteraturstudie står det dock klart att mina resultat inte kan anses representativa för hela

den samhällsvetenskapliga diskursen² om missbrukande mödrar. Men genom att så långt möjligt välja källor som, att döma av hur ofta det refereras till dem i andra undersökningar och rapporter, är mer eller mindre centrala i diskursen så hoppas jag ändå att mina resultat kan ge en ökad förståelse av hur bilden av missbrukande mödrar konstrueras i forskningen.

1.4.3 Urvalskriterier och motiv

Mina källor för litteraturstudien har jag funnit genom att i olika databaser söka rätt på böcker som verkar vara relevanta med hjälp av begreppen ”moderskap” och ”missbruk”. I dessa har jag sedan sökt efter de källor som det ofta refereras till, för att hitta de som kan antas ha en stor betydelse för den vetenskapliga diskursen om missbrukande mödrar. De källor som svarar mot detta krav har därefter bedömts som lämpliga eller ej utifrån hur väl de svarar mot mina kriterier i övrigt. Två av mina källor, Murphy och Rosenbaum (1999) samt Raine (2001), kan dock inte benämnas som centrala för diskursen, utan har inkluderats efter en bedömning efter mina övriga kriterier. Eftersom det i enlighet med Trulssons (2003:194) uppfattning endast finns få vetenskapliga studier som primärt fokuserar på missbrukande mödrar har detta blivit nödvändigt för att ge mig erforderligt antal källor för en studie. Av samma anledning (det vill säga brist på litteratur) fann jag det snabbt orimligt att enbart arbeta med undersökningar just av missbrukande mödrar och har inte heller kunnat begränsa mig till studier av kvinnor med missbruk av ett visst preparat (en ytterligare anledning till detta står att finna i min definition av begreppet). Jag har med tanke på det förstnämnda sökt och analyserat även litteratur om missbrukande kvinnor i gemen där moderskapet tas upp och sedan fokuserat på detta.

Jag har inte arbetat utifrån en strävan att enbart använda nyskriven litteratur, då många av de lite äldre källorna fortfarande har stor påverkan på de studier som författas idag. En viktig avgränsning jag däremot har arbetat utifrån i mitt sökande efter källor är vad som definieras som ”forskning”. Jag har avgränsat mig till undersökningar utförda av personer med en högre akademisk utbildning inom det sociala området. Jag har även begränsat mig till att enbart arbeta med förstahandskällor, det vill säga rapporter skrivna av författare som har gjort empiriska undersökningar på området.

---

² Enligt Bonniers Svenska Ordbok (Malmström, Györki & Sjögren, 2002) är en diskurs en helhet av sammanhängande utsagor (i det här fallet vetenskapliga texter) som styr vår verklighetsuppfattning.

I min uppsats studerar jag en del av en vetenskaplig diskurs. Diskurser är alltid nära relaterade till den kontext inom vilken de uppstår enligt sociologen Ingrid Sahlin (1999:86). Därför torde det finnas skillnader mellan de diskurser som råder inom olika länder. Jag har källor från USA, Storbritannien och Sverige - det är logiskt att anta att en mer omfattande analys skulle kunna ge svar på hur de olika ländernas lagstiftning, välfärdsprogram, historia och så vidare påverkat de olika diskurser som finns i dessa länder. Men liksom Lawrence Driscoll (2000:x), fil.dr. i engelska och en av de författare jag behandlar i avsnittet *Tidigare forskning*, har jag ändå i min litteraturstudie valt att mycket bortse från dessa potentiella skillnader. Driscoll motiverar för sin del detta med att drogdiskurser idag verkar röra sig fritt över gränserna och att det går att finna de gemensamma drag som existerar i den västerländska drogdiskursen utan att fokusera på de skillnader som finns mellan olika länder. Detta är ett argument som även jag brukar mig av i mitt val att hämta litteratur från andra länder än enbart Sverige. Ett annat argument är att diskursen om missbrukande mödrar även sträcker sig över nationsgränser i det avseendet att den i västvärlden domineras av några få källor som uppkommit i USA eller Storbritannien, vilket förklarar min stora övervikt av litteratur därifrån.

I mitt urval av källor till litteraturstudien har jag konsulterat forskaren Karin Trulsson. Via en kort mail- och telefonkontakt har jag av henne fått hjälp med att finna de källor som kan anses vara centrala på området. Dessa är enligt Trulsson och antalet referenser i annan litteratur på området Rosenbaum (1985) och Taylor (1993) internationellt samt inom Sverige Trulsson (1998) och Laanemets (2002). Mina två andra källor, Murphy och Rosenbaum (1999) samt Raine (2001) har jag funnit på eget bevåg och valt att inkludera efter en bedömning utifrån mina kriterier (se ovan). Listan över min litteratur har även mailats till forskaren Leili Laanemets, som inte fann något att anmärka på.

1.4.4 Skäl till bortfall i urvalet

Liksom brukligt inom uppsatsarbete har jag tillämpat en tratteteknik i mitt sökande efter källor. Ofta har en närmare genomgång av litteraturen motiverat mig till att inte använda den. Det kan då röra sig om att texten författats av andra än forskare. En annan, mycket vanlig orsak till att jag valt bort en viss källa kan vara att ett eventuellt moderskap ges en mycket undanskymd betydelse i undersökningen. En potentiellt mycket intressant källa, Karin Trulssons doktorsavhandling *Konturer av ett kvinnligt fält* (2003), har jag efter mycket övervägande valt att endast använda för att ge en bakgrundsbild av området och inte som källa för litteraturstu-

dien som sådan. Anledningen till detta är att en annan källa av samma författare torde ha större relevans för området.

Många tänkbara källor handlar främst om behandling av missbrukande kvinnor. Jag har dock funnit det nödvändigt att inte låta behandlingen av missbrukande mödrar få mer än en marginell roll i mitt arbete, detta eftersom området är stort nog för ytterligare en litteraturstudie och tiden är begränsad.

1.4.5 Beskrivning av analysarbetet

I min analys har jag gått till väga så att jag, efter en genomläsning av samtliga källor, gått igenom materialet med hjälp av mina frågeställningar för att se om jag kan finna svar på dem. Jag har försökt att systematisera mina resultat i detta avseende för att hitta eventuella mönster och teman. Jag har sedan reflekterat över dessa mönster och försökt att relatera dem till min teoretiska referensram och till den tidigare forskning jag har utgått ifrån.

1.4.6 Presentation av källorna

Följande sex källor ingår i min litteraturstudie:

Leili Laanemets är fil. dr i socialt arbete. Med *Skapande av femininitet – om kvinnor i missbrukarbehandling* (2002) har hon syftat till att beskriva och försöka förstå behandlingens betydelse i missbrukande kvinnors femininitetsprocesser, samt vilken innebörd bland annat rusmedel (vari ingår både narkotika och alkohol), moderskap och sexualitet har och har haft i dessa processer. Detta baseras på intervjuer med 29 kvinnliga klienter, varav 21 var mödrar, vid fyra olika vård- och behandlingsprogram samt med behandlare vid dessa.

Sheigla Murphy är medicinsk sociolog, vilket även Marsha Rosenbaum är, som dessutom har en doktorsgrad i sociologi. I *Pregnant women on drugs – combating stereotypes and stigma* (1999) har dessa forskare haft som primärt syfte att förstå de grundläggande sociala och sociopsykologiska processer typiska för droganvändande under en graviditet. Undersökningen har utförts som intervjuer med 120 gravida eller nyförlösta narkotikamissbrukande kvinnor i USA.

Pamela Raine, fil. dr. i socialt arbete, har i *Women's perspectives on drugs and alcohol – the vicious circle* (2001) utfört intervjuer med 23 kvinnliga alkohol- och/eller narkotikamissbrukande kvinnor i Storbritannien, i en strävan efter att förstå deras situation ur en feministisk, sociologisk synvinkel. Kvinnorna befann sig samtliga i någon form av behandling och 13 av dem hade omyndiga barn.

Marsha Rosenbaum (se ovan för författarpresentation) har i *Women on heroin* (1985) utfört en undersökning av 100 heroinmissbrukande kvinnor i San Francisco och New York, USA. Detta har hon gjort med djupintervjuer av kvinnor utanför behandling, samt vissa fältstudier i San Francisco, med syftet att studera den kvinnliga missbrukskarriären. Majoriteten av de kvinnor hon intervjuade (70 %) var mödrar.

Avril Taylor, som är fil. dr. i sociologi, har baserat sin bok *Women drug users – an ethnography of a female injecting community* (1993) på en undersökning utförd som en 15 månaders deltagande observation av mer än femtio kvinnliga drogmissbrukare på Glasgows gator, följt av djupintervjuer med 26 kvinnor, varav 22 hade barn. Taylor har med denna undersökning syftat till att ge en mer komplett och insatt bild av kvinnliga drogmissbrukare och deras livsstil än hon ansåg sig finna bland den då aktuella forskningslitteraturen.

Karin Trulsson är fil. dr. i socialt arbete. I *Det är i alla fall mitt barn - en studie om att vara missbrukare och mamma* (1998) har hon utfört intervjuer med 12 missbrukande kvinnor med barn i förskoleåldern, där samtliga kvinnor hade kontakt med någon form av institution. Kvinnornas missbruk inbegrep både alkohol och narkotika. Undersökningen syftar till att belysa missbrukande mödrars vardagsliv och livsvillkor och fokuserar även på dessa kvinnors upplevelser av relationen till och skilsmässan från barnen.

1.4.7 Källkritik

De flesta av de forskare vars texter jag har studerat är medvetna om att de resultat de presenterar knappast kan vara representativa för hela gruppen missbrukande mödrar (Raine, 2001:139; Rosenbaum, 1985:140f; Taylor, 1993:26f; Trulsson, 1998:222). Genom att endast studera kvinnor i behandling (Laanemets, 2002; Raine, 2001), eller kvinnor som lever runt fattigdomsgränsen (Murphy & Rosenbaum, 1999; Rosenbaum, 1985; Taylor, 1993), eller vissa teman i kvinnornas liv (Trulsson, 1998) missas många aspekter och perspektiv. Detta torde

dock vara ett vanligt problem vid studier av avvikelser, eftersom många avvikare föredrar att vara det i hemlighet enligt sociologen Howard Becker (1997:168f). De torde därmed även vara ovilliga att visa upp sitt livs alla nyanser och därmed avvikelserna i hela dess omfattning. I min litteraturstudie är det dock av underordnat intresse hur sanna bilder av verkligheten det är som presenteras i källorna. Fokus för intresset ligger istället på att undersöka vilka dessa bilder är.

I det att jag uteslutande har använt mig av texter författade av personer med en högre akademisk utbildning har jag ökat sannolikheten för att dessa texter ska präglas av en viss vetenskaplig kvalitet och systematik och därmed ha en hög tillförlitlighet. Men det torde ändå vara så att forskarnas undersökningar, deras beskrivningar och analyser, är påverkade av vad de som individer för med sig in i arbetet (Eliasson-Lappalainen, 2002:312). Eftersom detta är en av de aspekter av området jag vill undersöka, så upplever jag inte det som ett problem.

I min uppsats har jag använt mig av flera källor från tidigare decennier. Min äldsta källa (Rosenbaum, 1985) har dock kompletterats med en mer nyskriven text, där författaren medverkat (Murphy & Rosenbaum, 1999). Eftersom jag till exempel inte strävar efter att förstå hur situationen just nu ser ut för gruppen missbrukande mödrar vad gäller antal eller behandlingsmöjligheter, är detta med aktuell eller inaktuell litteratur inte så mycket av ett problem som det i annat fall skulle ha varit. Visserligen är all forskningslitteratur, såsom varande del i en diskurs, beroende av den sociala kontext forskaren verkar i (Sahlin, 1999:86), men kvalitativa undersökningar torde inte bli inaktuella på samma sätt som en kvantitativ undersökning av exempelvis drogförekomst kan bli.

1.5 Etikdiskussion

Missbrukande mödrar är en ömtålig grupp, i så måtto att den är utsatt för mycket fördömande. Genom att inte genomföra några intervjuer, utan istället utföra mitt arbete som en litteraturstudie hamnar jag dock inte i en situation där jag behöver göra de etiska överväganden kring anonymitet och så vidare som annars hade krävts.

1.6 Fortsatt framställning

I det avsnitt som inleder det som kan benämnas avhandlingsdelen av mitt arbete, *Tidigare forskning*, skriver jag om två källor (Driscoll, 2000; Ettore, 1992) jag sedan kommer att an-

vända mig av i analysen av mina huvudsakliga källor för litteraturstudien. Detta följs av *Teoretisk referensram*, där jag ytterligare förklarar socialkonstruktivism och stämplingsteori. Därefter presenterar jag vad jag har funnit i min litteraturstudie. Detta gör jag i formen av tre avsnitt, indelade efter mina frågeställningar: *Bilden av de missbrukande mödrarna och deras moderskap*, *Moderskapets betydelse för de missbrukande kvinnorna* samt *Forskarnas förhållningssätt gentemot kvinnorna*. Upplägget av dessa tre avsnitt är det samma: först en redogörelse för det material jag har funnit, därefter en analys av de mönster jag tycker mig ha hittat i materialet. Varje avsnitt avslutas med en resultatsammanfattning. Uppsatsens sista avsnitt består av *Sammanfattning* av uppsatsen och en *Slutdiskussion*.

2. Undersökning av bilden av den missbrukande modern i forskningslitteratur

2.1 Tidigare forskning

Hela min uppsats kan sägas handla om tidigare forskning, i och med valet av uppsatsämne. De källor jag behandlar här är dock fil.dr. i sociologi Elizabeth Ettorres (1992) och Lawrence Driscolls (2000) undersökningar av fältet. Dessa kommer jag att använda mig av i analysen av det material jag har hittat, på så sätt att jag försöker koppla deras resultat och slutsatser till det material jag själv har funnit. Anledningen till att jag valt dessa källor är i fallet Ettorre att det rör sig om en källa som har haft stort inflytande på diskursen. Eftersom den inte motsvarar mina urvalskriterier för litteraturstudien i sig (den är till exempel inte baserad på en empirisk undersökning), har jag istället valt att använda den för att bredda min förståelse av övrig litteratur. Driscoll (2000) är av lite mer begränsad relevans. Även om han har studerat drogdiskursen, varför hans tankegångar är intressanta för mig, så har han vad gäller området kvinnor och missbruk endast studerat två av de källor jag har utgått från i min uppsats (Rosenbaum, 1985 samt Taylor, 1993). Men jag anser ändå att vissa av hans tankegångar kan utsträckas till att gälla även andra av mina källor.

2.1.1 Ettorres feministiska analys av fältet drogmissbruk

Elisabeth Ettorre gör i *Women and substance use* (1992) en feministisk analys av kvinnors bruk av olika preparat. Vi behöver enligt Ettorre en bild av kvinnliga missbrukare, som inte stigmatiserar eller offerförklarar dem. (a.a.:16). Hon menar att alla kvinnor i vårt samhälle utsätts för en ”patriarkalisk smärta”, vilket hon definierar som ”/.../ the distressing ordeals

women experience both publicly and privately in the gendered system of domination” (a.a.:153). Droger kan då användas som ett sätt att, genom njutning, komma undan denna smärta (a.a.:152f). Genom att se drogbruket som en väg till njutning blir kvinnan också sedd som en aktiv konsument och den traditionella bilden av henne som destruktiv och utom kontroll utmanas (a.a.:147). En förståelse av det positiva i drogbruket kan även hjälpa kvinnorna att genom empowerment³ komma undan den patriarkaliska smärtan, samt att finna andra vägar till njutning än droger (a.a.: 142ff).

Ettorre talar om att alla kvinnor delar den kulturella uppmaningen att vara väktarna över moraliska och sociala värden (Youcha, 1978 se Ettorre, a.a.:37) och att ”(w)hile this commandment has been preserved over the ages by men, women’s role has been equated with the stabilising function of wife and mother” (s. 37f). Om en kvinna har problem med alkohol ses hon som utgörande ett hot mot denna traditionella kvinnliga roll och som att ha övergivit alla former av respektabilitet. Liksom kvinnliga heroinmissbrukare ses hon som privat en dålig mor, som inte bryr sig om sina barn och offentligt som oförlåtliga i avsaknad av kontroll över sin hemsituation. Hon har övergivit sin roll som väktare över moralen (a.a.:37ff, 74ff).

En kritik mot många vetenskapliga texter på området är att de har en tendens till att betrakta missbrukande kvinnor som en homogen grupp, där vederbörlig hänsyn inte tas till faktorer som ålder, klass eller sexuell läggning (Ettorre, 1992:23). Samtidigt är det viktigt att finna de gemensamma erfarenheter som finns av drogmissbruk. Genom att individualisera resultaten av en forskning missar man en förståelse dels av varför kvinnor väljer en självdestruktiv livsstil (Graham, 1990 se Ettorre, 1992:23ff), dels av hur ämnet kvinnor och missbruk kan placeras i en politisk kontext (Ettorre, a.a.).

Lawrence Driscoll (2000:104ff) kritiserar Ettorres synsätt och menar att hon använder sig av den populära bilden av drogmissbruk som en situation där den starka drogen besegrar individens vilja och hon blir maktlös. Genom att skaka liv i den egna viljan, vilket sker med hjälp av empowerment och kontroll, kan kvinnan ta sig ur sitt missbruk och leva ett fritt och produktivt liv. Driscoll anser att denna ståndpunkt hindrar oss från att omförhandla vår syn på

---

³ Begreppet syftar på att man försöker hjälpa kvinnorna att få makt över de beslut och handlingar som rör deras egna liv. Detta sker till exempel genom att minska följderna av sociala eller personliga hinder, stärka självförtroendet eller flytta över makt från omgivningen till kvinnorna (Payne, 2002:353).

droger och drogbruk genom att drogerna förenklas till ett hot mot den fria viljan och inget mer.

2.1.2 Driscolls analys av drogdiskursen

Lawrence Driscoll har i *Reconsidering drugs – mapping victorian and modern drug discourses* (2000) utfört en diskursanalys över hur droger och drogbruk porträtteras i litteratur från viktoriansk tid till våra dagar. Han strävar efter att skapa en ny förståelse av drogerna genom att utmana de ”sanningar” vi har om dem: ”/.../ what drugs mean is entirely up to us, and if we wish to move away from the ”problem” of drugs, then we should rewrite our scripts in order to ”make” them mean something else” (Driscoll, 2000:5). Driscoll anser att vi bör skapa en diskurs om droger, där det inte längre spelar någon roll om man är för eller emot dem. Istället för att tala om droger som onda eller goda bör vi placera dem i ett diskursivt utrymme bortom ont och gott (a.a.:6). Han anser att det verkliga drogproblemet i vårt samhälle inte är drogerna i sig, utan de diskurser som vi har skapat kring dem (a.a.:9). För att då lösa det drogproblem vi talar om idag fungerar det inte att ta avstånd från och bekämpa drogerna. Istället bör vi närma oss dem och inkludera dem i vår kultur, för att på det viset nå en förståelse av dem (a.a.:16).

Ett av Driscolls fokus för arbetet är frågan om kontroll vad gäller kvinnliga missbrukare. I detta utgår han bland annat från Ettorre (1992), Rosenbaum (1981) och Taylor (1993). Hans primära argument är att man genom att koncentrera sig på en kontrollaspekt av de missbrukande kvinnornas liv i verkligheten hindras från att se dessa kvinnor på ett sätt som skulle frigöra oss och dem från de diskurser och praktiker, som han menar mest skadar (Driscoll, 2000:20). Det är detta avsnitt av Driscolls text som jag huvudsakligen kommer att använda mig av i min analys.

Trulsson (2003:80f) anför kritik mot Driscolls (2000) polarisering, där han tolkar drogen som antingen ett hinder eller en möjliggörare vad gäller kvinnor och moderskap. Trulsson menar att han då missar flera andra aspekter av den missbrukande kvinnans situation, som exempelvis det strukturella sammanhang som omger kvinnans föräldraskap, med synen från statligt håll på moderskap inom en restriktiv respektive liberal drogpolitik (Tops, 2001 se Trulsson, a.a.). Även relationen mellan mor och barn borde enligt Trulsson ges större utrymme i Driscolls resonemang (Trulsson, a.a.).

2.2 Teoretisk referensram

Jag har arbetat inom en teoretisk referensram hämtad från det sociala fältet inom samhällsvetenskaplig forskning. De teorier jag har använt mig av och som presenteras nedan är socialkonstruktivism och stämplingsteori. Dessa kommer jag att använda mig av på så sätt att jag i analysen försöker hänföra mina resultat av litteraturstudien till dessa teorier och begrepp, för att med hjälp av dem förklara mina resultat. Anledningen till att jag funnit dessa teorier tillämpliga är att de kan hjälpa mig att förstå missbrukande mödrar som avvikare och som socialt problem på ett sätt där omgivningen, i det här fallet forskarna, ges en instrumentell roll och där allt strålkastarljus inte ligger på gruppen som sådan. Eftersom jag strävar efter en förståelse av vilken typ av bilder som konstrueras i forskningen om gruppen, så är teorier av den här typen avgörande för att kunna se bortom de missbrukande mödrarna och istället se några av dem som står mellan oss som allmänhet och kvinnorna, de som skapar den bild som presenteras för oss.

2.2.1 Socialkonstruktivism

Enligt socialkonstruktivismen finns eller skapas kunskap inom en kontext, ett sammanhang. Den är förankrad i tid och rum och kan inte frigöras från dessa. Socialkonstruktivismen försöker med detta som utgångspunkt att se hur kunskapen påverkas av den sociala kontexten, menar forskaren Sören Barlebo Wenneberg (2001:28f). Enligt Hilde (1996:23f) är sociala problem därmed sociala skapelser och uppstår i en kollektiv definitionsprocess. Blumer (1971) (se Hilde, a.a.) menar att vissa av de sociala, ekonomiska eller hälsomässiga missförhållanden som finns i vårt samhälle i denna process erkänns som problematiska, varefter de kan socialt legitimeras och nå de offentliga arenorna, såsom massmedia och lagstiftande församlingar. Nästa steg är sedan att problemet ska leda till en mobilisering av åtgärder, efter att ha stötts och blötts i diskussioner och kontroverser och blivit föremål för olika beskrivningar.

En logisk följd av en strikt tillämpning av ett socialkonstruktivistiskt tänkande är, enligt Sahlin (2002:122f), att det inte finns någon privilegierad kunskapsposition, såsom den akademiska vetenskapen. Även vetenskap och forskning sker istället i bestämda perspektiv och påverkas av sociala faktorer. Dessa faktorer avgör bland annat hur resultaten av forskningen ska tolkas och alltså vad som ska konstateras vara ett "faktum".

Sahlin (2002:127ff) tar upp flera grunder för kritik av socialkonstruktivismen. Enligt henne har den kritiserats för att försvaga de möjligheter som forskningen har att bidra till att positiva förändringar i samhället äger rum. Genom att tala om problem som sociala konstruktioner och inte som objektivt existerande fenomen anses socialkonstruktivismen till exempel förlora möjligheterna till explicit samhällskritik och till att finna motåtgärder. Men Sahlin menar att all kritik av sociala förhållanden och alla förslag till motåtgärder bygger på normativa antaganden och politiska värderingar och att det alltså inte finns någon form av vetenskap som i sig skapar det som behövs för att en samhällsförändring ska komma till stånd.

2.2.2 Stämplingsteori

Den moderna stämplingsteorin innefattar ett antal olika varianter, i vilka ett begrepp kan användas på skilda sätt (Goldberg, 2005:91). För att då få till stånd en enhetligare förklaring av de begrepp jag har valt att använda mig av har jag valt att fokusera på en författares tolkning av teorin, nämligen Goldberg (2005), även om jag använder fler källor, såsom Becker (1997), för en bredare förståelse.

För att kunna tala om stämplingsteorin vill jag först definiera *avvikelse*, eller avvikande beteende. Becker (1997:9) utgår från en definition av avvikande beteende som sådant beteende som bryter mot en grups regler. Avvikelse skapas då av gruppen i och med att reglerna skapas av den. Enligt Goldberg (2005) är ett annat grundläggande begrepp i stämplingsteorin individens *självbild*, med vilket det menas individens uppfattning om sig själv, relaterat till samhällsideal om hur man bör vara. Denna självbild skapas och förändras i relationerna med andra människor. I den process som benämns som *stämpling* ger upprepade negativa reaktioner från andra upphov till att en individ omdefinierar sin självbild i negativ riktning. Ju mer negativ självbild, desto mer bristande överensstämmelse finns det mellan personens bild av sig själv och av hur man bör vara enligt samhällets ideal (a.a.:95). När individen utför handlingar som inte stämmer överens med hennes självbild, kallat *beteendeinkongruens*, så skapar det känslor av obehag vilket förmår individen att antingen ändra sitt beteende eller modifiera sin självbild, i positiv eller negativ riktning (a.a.:99). Rädsla för beteendeinkongruens kan förmå individen att agera på ett sätt som gör att självbilden hela tiden bekräftas i mötena med andra (a.a.:101).

Det är enligt Becker (1997) viktigt att ha i tankarna att stämplingen inte är ofelbar. En person kan bli felaktigt stämplad som avvikare, trots att hon inte begått den avvikande handlingen (a.a.:9). Becker är övertygad om att det även finns en stor grupp av individer som begår avvikande handlingar, men som inte blir avslöjade eller där handlingen inte behandlas som ett regelbrott. Detta kallar Becker för *hemlig avvikelse* (a.a.:20).

Enligt Giddens (2003:203) finns det flera grunder för kritik mot stämplingsteorin. En av de han ser som mest betydelsefulla är att teorins fokus på den aktiva stämplingen medför att det som skapar definitionen av vissa handlingar som avvikande försvinner ur beräkningen. Giddens menar att det helt tydligt finns element i stämplingen som inte styrs av slumpen: det är till stor del skillnader i uppfostran, möjligheter och attityder som får vissa människor att ägna sig åt handlingar som ses som avvikande. En annan grund för kritik av stämplingsteorin är att det fortfarande inte föreligger övertygande bevis för att det verkligen är stämpling som leder till ett ökande avvikande beteende. Det finns enligt Giddens ett mycket stort antal faktorer som kan bidra till detta, utöver själva stämplingen. Becker (1997:179) håller med om att stämpling inte räcker för att förklara avvikelse. Men han menar att det hjälper en att förstå hur individens omständigheter, skapade av stämplingen, gör det svårare för henne att föra ett ”normalt” liv.

2.3 Bilden av de missbrukande mödrarna och deras moderskap

I det här avsnittet kommer jag att försöka besvara min fråga om hur de missbrukande mödrarna och deras moderskap porträtteras av forskarna. De huvudsakliga teman som jag delar in avsnittet i är baserade på de teman jag har kunnat finna i litteraturen. Sålunda skriver jag om vilka värderingar som forskarna menar att kvinnorna visar upp samt hur forskarna anser att missbruket påverkar kvinnornas moderskap. Jag avslutar avsnittet med en analys av mina resultat och av de mönster jag har funnit.

2.3.1 Kvinnornas värderingar

Enligt Rosenbaum (1985:100) har missbrukande kvinnor ofta hamnat på efterkälken under den liberaliseringsprocess som kvinnorörelser har drivit fram. Kvinnorna ser till exempel, enligt henne, sig själva som de primärt ansvariga för barnen och tillskriver en eventuell manlig partner ett mycket begränsat ansvar för familjen. De ser även moderskapet som kärnan i

deras kvinnlighet och ansvaret för barnen som det viktigaste i deras liv. Rosenbaum menar att kvinnorna på detta sätt till fullo anammar vad hon ser som traditionella förväntningar på modersrollen från samhällets sida (se även Murphy & Rosenbaum 1999:66; Taylor 1993:121). Trulsson (1998) menar även hon att kvinnorna i linje med ett traditionellt tänkande ser huvudansvaret för barnen som liggande på modern. Men Trulsson fann i sin undersökning en skillnad i attityd hos yngre respektive äldre kvinnor. De äldre delade ofta de traditionella värderingar som existerar i samhället, medan kvinnorna från den yngre delen av undersökningsgruppen var mer emanciperade och talade bland annat om ett delat ansvar mellan man och kvinna (a.a.:226). De missbrukande kvinnornas modersideal stämde ändå överens med dem som finns hos kvinnor i allmänhet, menar Trulsson (a.a.:231f). Deras tankar om vad det innebär att vara en god mor inbegrep sådant som att vara tillgänglig för barnen och sätta deras behov före de egna, samt att leva ett skötsamt liv. Problemet för dessa kvinnor, skriver Trulsson, var dock att ett allt större gap mellan denna idealbild och vardagsverkligheten skapades i deras liv. Även respondenterna i Laanemets (2002:234, 247) och Taylors (1993:108) undersökningar såg en bra mor som någon som var närvarande för sina barn, något som samtliga kvinnor strävade efter att vara på olika sätt även om vardagens krav ofta blev dem övermäktiga. Taylor anser att huruvida kvinnorna kunde hålla fast vid sina principer berodde på yttre omständigheter:

Those whose drug lifestyles were operating smoothly could afford such principles. But at times the desire for drugs coupled with difficulty in obtaining them was often the spur to acting in ways they would otherwise regard as unscrupulous (a.a:84).

Murphy och Rosenbaum (1999:135f) menar att det var de svåra omständigheter, med ekonomisk och social utsatthet, som de missbrukande mödrarna i deras undersökning levde under som gjorde det mycket svårt för dem att svara upp mot de traditionella förväntningarna på modersrollen. Rosenbaum (1985:93) fann i sina intervjuer att samtliga av de kvinnor som hade barn uttryckte oro, omsorg och ofta skuld känslor kring rollen som mor och barnens välfärd. Detta binder Rosenbaum samman med det faktum att de verkat anamma de sociala och kulturella rollföreskrifter som förknippas med moderskap (se ovan). Trulsson (1998:78) talar om att det finns en uppfattning i vårt samhälle om att missbruk och moderskap inte går ihop. Kvinnorna i hennes undersökning var enligt henne medvetna om denna uppfattning och delade ofta den. Även Raine (2001:102) och Murphy och Rosenbaum (1999:50) menar att miss-

brukande mödrar är medvetna om samhällets ståndpunkt att missbruk inte är förenligt med att vara en god mor.

2.3.2 Kvinnornas moderskap under påverkan av missbruket

Rosenbaum (1985:58f) menar att alla kvinnor i vårt samhälle ses som ansvariga för sina barns väl och ve. Detta gäller även de med ett heroinmissbruk. Men drogbruket tar enligt Rosenbaum en stor del av dessa kvinnors tid och energi. Allt mer av kvinnans liv fokuseras på drogintaget och även de mest vardagliga föräldrasysslor blir praktiskt taget omöjliga att hinna med – heroinet har tagit över. Kvinnorna ses då av samhället, av sina likar och av sig själva som ur stånd att ”ta hand om sina affärer”, det vill säga barnuppfostran. Även Trulsson (1998:232) menar att kvinnornas missbruk med tiden bidrar till att vården om barnen blir lidande. Detta ingår i vad Rosenbaum (1985:130) benämner den omvända karriären⁴. Med detta begrepp syftar hon på hur en kvinnlig missbrukare påbörjar sin drogbanan med relativt öppna möjligheter, vad gäller till exempel familj och arbete, men hur dessa gradvis, i takt med ett eskalerande drogbruk, blir allt mer begränsade (se även Trulsson, 1998:159ff). Raine (2001) menar att den aspekt av livet som kvinnorna mest befärrar ska påverkas av drogen och där det alltså är viktigast att behålla kontrollen är moderskapet och omsorgen om barnen. För att motverka detta utverkade många av kvinnorna i hennes undersökning olika strategier, såsom att bara inta drogen när barnen passades av någon annan eller hade gått till sängs. Dessa strategier har dock enligt Raine en tendens till att falla sönder i långa loppet, i takt med ett ökande missbruk (a.a.:36ff). När kontrollen väl är förlorad menar Raine att kvinnorna drabbas av ett dubbelt stigma: förutom det stigma som ges en kvinna som missbrukar tillkommer det stigma som läggs på kvinnor som bryter mot normen om att kvinnor alltid ska ha kontroll över sig själva och dem de ansvarar för (a.a.:39).

Trulsson (1998:117) skriver att flera av hennes respondenter inte såg relationen till barnen som skadad av missbruket, även om de också bar på skuld känslor över att ha missbrukat. Men trots detta och alla ansträngningar kvinnorna gjorde för att missbruket inte skulle påverka barnen menar Taylor (1993) att de flesta av hennes respondenter endast hade ett litet förtroende för det egna föräldraskapet. Även i de fall där kvinnorna ansåg sig få energi och tålamod av drogen kände de flesta att barnen på något sätt blev lidande. Taylor motsäger dock

---

⁴ Eng. career of narrowing options eller inverted career. Det svenska begreppet är hämtat från Trulsson (1998).

tidigare undersökningar, där detta anses bero på att kvinnorna ser sig själva som olämpliga mödrar (Colten, 1982 se Taylor, 1993:112f), utan menar att kvinnorna inte såg sig som *tillräckligt bra* mödrar. De distanserade sig från föreställningen om att missbrukande kvinnor är sämre mödrar än icke-missbrukande och menade att dåliga respektive goda mödrar finns i båda grupper (Taylor, a.a.). Taylor ansluter sig till denna uppfattning och skriver:

One of the strongest images of female drug users is that they are, by definition, unfit mothers. /.../ the evidence from the present study shows this to be inaccurate. Most of the mothers in this study looked after and cared for their children perfectly adequately (a.a.:151).

Taylor påpekar dock att det likt bland mödrar i allmänhet fanns de som inte klarade att ta hand om sina barn. Kvinnorna var ändå måna om att ge barnen det bästa de hade att erbjuda och såg moderskapet som en viktig funktion. Om de på grund av missbruket inte ansåg sig klara av de krav detta medförde, strävade de flesta efter att barnen skulle ges den nödvändiga omvårdnaden av någon annan, som till exempel en familjemedlem (a.a.:151). Detta resulterade enligt Taylor i skuld känslor och ångest (a.a.:122).

2.3.3 Analys av hur de missbrukande mödrarna och deras moderskap porträtteras av forskarna

I materialet har jag inom detta område funnit en klar uppdelning i gemensamma teman och tydliga mönster i vad forskarna kommit fram till. Ett tema rör de traditionella värderingar som de missbrukande mödrarna porträtteras som bärande på och vilka de försöker leva upp till. När det misslyckas leder det till att kvinnorna drabbas av stark ångest och av skamkänslor. Ett annat tema rör hur moderskapet påverkas av kvinnans missbruk. Drogen anses ha ett negativt inflytande på deras omvårdningsförmåga och kvinnorna sägs i det längsta försöka hindra missbruket från att påverka barnen.

Att kvinnorna bär på traditionella värderingar, trots det faktum att de såsom varande avvikare befinner sig utanför samhället, stämmer väl överens med andra studier av avvikare enligt Goldberg (2005:102). Han menar att många som har kommit en grupp avvikare nära upptäcker att de på detta sätt inte bara anammar de normer som gäller i samhället i stort, deras värderingar är till och med väldigt traditionella. Livet som avvikare medför därmed att man hela tiden bryter mot de normer som man själv delar och ser som riktiga. Det leder till självföre-

bråelser, vilket ökar styrkan i de negativa reaktionerna från omgivningen. Detta stämmer väl överens med bilden av de missbrukande mödrarna (Laanemets, 2002; Murphy & Rosenbaum, 1999; Rosenbaum, 1985; Taylor, 1993; Trulsson, 1998).

Inom socialkonstruktivismen är det inte relevant huruvida kunskap är sann eller giltig. Istället frågar man sig hur denna kunskap tillkommit eller producerats (Wenneberg, 2001:30). I linje med detta är det inte intressant för mig huruvida de mönster jag har kunnat konstatera baseras på hur verkligheten ser ut, om forskarna har funnit "sanningen" om de missbrukande mödrarna eller ej. Det är mer intressant för mig hur dessa mönster har skapats och vad de beror på. För att börja med själva det faktum att det finns så tydliga mönster: med tanke på att så mycket är gemensamt i forskarnas undersökningsresultat - är det en homogen grupp de undersöker, där individuella och till och med nationella skillnader är försumbara? Ettorre (1992:23f) tar avstånd från en sådan föreställning och menar att faktorer som exempelvis ålder och klass skapar stora skillnader inom gruppen, vilket man måste hålla ögonen öppna för. En tänkbar förklaring utgår istället från Driscolls (2000:x) uppfattning om att det finns många likheter i de sociala och kulturella föreställningar om drogmissbrukare som står att finna i västvärldens drogdiskurs, vilket torde gälla även för gruppen missbrukande mödrar. Dessa föreställningar är kvinnorna enligt forskarna i min undersökning själva medvetna om (Raine, 2001) och delar (Laanemets, 2002; Murphy & Rosenbaum, 1999; Rosenbaum; 1985; Taylor, 1993; Trulsson, 1998). Enligt stämplingsteorin kommer en människa som redan utsatts för stämpling att bete sig på ett sätt som bekräftar de negativa föreställningar omgivningen har av henne, för att undvika beteendekongruens som annars skulle hota självbilden (Goldberg, 2005:101). I linje med detta tänkande så kommer kvinnorna även i en intervjusituation att agera och uttala sig på det sätt som de tror förväntas av dem enligt de gällande föreställningarna om missbrukare. Vad de väljer att lyfta fram som betydelsefullt, vilka värderingar de ger uttryck för: allt kan styras av den roll de redan har tilldelats av tidigare stämpling. En annan faktor som kan påverka forskarnas resultat är att de verkar inom en diskurs. Är det då inte rimligt att anta att hur forskarna väljer att porträttera de missbrukande mödrarna påverkas av hur tidigare arbeten på området sett ut och vad de pekat på? En sådan förklaring skulle kunna bidra till en ökad förståelse av den stora samstämmigheten mellan de forskare jag har studerat.

Hur forskarna väljer att presentera kvinnorna, vad de lyfter fram och hur de tolkar deras utsagor: allt det kommer med ett socialkonstruktivistiskt tänkande (Hilte, 1996:23f) att påverka

huruvida missbrukande mödrar ses som ett problem och på vilka grunder. Ett gemensamt tema är till exempel hur kvinnorna av omgivningen stämplas som automatiskt olämpliga mödrar i och med drogmissbruket. Forskarna vill utmana denna bild och nyansera den (se avsnitt 2.5.1). Men vilken inställning har de själva? Rosenbaum (1985) menar till exempel att en missbrukande mor nästan undantagslöst kommer att svikta i sin omsorg om barnen, efter hand som drogintaget (i det här fallet av heroin) ökar. Raine (2001) och Trulsson (1998) ser det som att dragkampen mellan moderskap och missbruk ”ofta” slutar med att missbruket tar över. Taylor (1993) framför istället att många av de kvinnor hon kom i kontakt med hade en fullt tillfredsställande omsorgsförmåga, trots drogen. Vad forskaren anser när det gäller detta kommer med ett socialkonstruktivistiskt synsätt att ha betydelse för hur allvarligt problemet anses vara och vilka åtgärder som kommer att vidtas från samhällets sida (Hilte, 1996:23f). Om alla eller nästan alla missbrukande mödrar med tiden kommer att förlora sin förmåga att ta hand om barnen finns det, med tanke på barnen, ett starkt krav på att samhället ingriper. Om drogerna istället inte fungerar som ett ovillkorligt hinder för ett gott föräldraskap, så finns det inte samma incitament för ett snabbt ingripande utan individuella bedömningar blir av centralt intresse.

2.3.4 Resultatsammanfattning

I detta avsnitt har jag funnit att det finns många gemensamma nämnare i hur de missbrukande mödrarna och deras moderskap porträtteras i forskningslitteraturen. Bilden av dem är en bild av kvinnor som önskar vara så bra mödrar åt sina barn som möjligt och ta hand om dem, men där ett drogbruk kommer emellan. Kvinnornas moderskap står enligt forskarna under stark påverkan av drogen och de har på grund av den svårt att nå upp till sina och omgivningens förväntningar på dem som mödrar. Med ett socialkonstruktivistiskt tänkande kommer den här bilden att påverka den syn på gruppen mödrar med missbruk som finns i samhället. En konsekvens av hur forskarna väljer att tala om kvinnornas moderskap är till exempel att hur kvinnornas omsorgsförmåga skildras kommer att ha en inverkan på hur det sociala problemet missbrukande mödrar bedöms. Hur forskarna väljer att presentera kvinnorna kommer även att hjälpa till att bygga upp diskursen om dem, samtidigt som forskarna i detta påverkas av hur de har porträtterats tidigare inom diskursen och kvinnorna själva påverkas av den stämpling de har utsatts för.

2.4. Moderskapets betydelse för de missbrukande kvinnorna

Det här avsnittet handlar om min andra frågeställning i uppsatsen, om vilken betydelse moderskapet har för kvinnorna enligt forskarna. Likt avsnitt 2.3 har jag låtit de teman jag anser mig ha funnit i texterna styra vilka teman jag har delat in avsnittet i. Av den anledningen skriver jag nedan om moderskapet i sig, vilken betydelse forskarna menar att kvinnorna lägger vid det, samt om huruvida det kan ses som en möjliggörare eller ett hinder för kvinnan när det gäller att skapa sig ett liv utan missbruket. Avsnittet avslutas med en analys av mina resultat.

2.4.1 Moderskapet som tillstånd

Trulsson (1998:86) fann i sin studie tecken på att moderskapet ges en framskjuten ställning i de missbrukande kvinnornas liv. Raine (2001:102) menar till och med att många missbrukande mödrar ser modersrollen som den viktigaste i deras liv. Även Rosenbaum (1985:93) menar att de av hennes respondenter som var mödrar alla såg moderskapet som centralt för deras identitet. Samtliga av intervjupersonerna i Laanemets (2002) undersökning beskrev enligt Laanemets ”/.../ med inlevelse hur betydelsefulla barnen var i deras liv” (s. 238). Barnen fungerade som något att kämpa för och som ett sätt att uppnå normalitet. (a.a.:238f). I linje med detta talar Taylor (1993:103) om att många av de gravida missbrukare hon talade med såg det stundande moderskapet som en möjlighet att få ett nytt liv utan missbruk (se även Laanemets, 2002:246). De missbrukande kvinnorna ser enligt Murphy och Rosenbaum (1999) en graviditet som

/.../ a chance at motherhood – possibly one of the only conventional, socially sanctioned identities available to the women in our study /---/ The role of mother, given the theoretically hallowed place it occupies in our society’s cultural image, (is) a potential source of hope and pride (a.a.:65).

Rosenbaum (1985:100) menar att de missbrukande kvinnorna ser moderskapet som deras enda sätt att få ett värde i samhället och som det största ansvar de har i sina liv. Rosenbaum framför att kvinnorna ofta anser att moderskap och ett uppfyllande av de krav som detta medför är själva kärnan i deras kvinnlighet. Även Laanemets (2002) talar om att ”(m)oderskapet (är) intimt förenat med och starkt kopplat till femininitet” (a.a.:246). Hon menar att moderskapet för kvinnorna fungerar som en investering i femininitet, vilket bland annat ska hjäl-

pa dem att nå upp till förväntningarna från omgivningen på hur de ska vara som kvinnor. Laanemets ser dock detta som en "högriskinvestering", då det antingen kan slå mycket väl ut, så att kvinnan delvis tack vare barnen minimerar eller avbryter sitt missbruk, eller bli det svåraste nederlaget i kvinnornas liv om de förlorar barnen (a.a.:252f). Om man så misslyckas som mor är det enligt Murphy och Rosenbaum (1999:66, 135) som att misslyckas med en kvinnas mest fundamentala sociala roll, att misslyckas som kvinna. Rosenbaum (1985) menar att allt detta medför att risken för att förlora barnen på grund av missbruket är det centrala riskmomentet i kvinnornas liv och något som måste undvikas i det längsta (a.a.:100). Ett misslyckande leder till en kraftig ångest och till att kvinnan stigmatiserar sig själv (a.a.:54). Även Trulsson (1998) talar om det stigmatiserande i att ge upp eller fråntas vårdnaden om sina barn: "(a)tt ha misslyckats i sitt moderskap innebär en djup misskreditering, som blivit synlig i samband med skilsmässan från barnen" (a.a.:183). Kvinnorna inkompetensförklaras och ges stämpeln dålig mor (a.a.:243). Ofta leder det till ett intensivare missbruk och till att kvinnan allt mer tappar sitt fotfäste socialt (a.a.:172). Rosenbaum (1985:132, 100) ser förlusten av vårdnaden om barnen som ett av de sista stegen på den omvända karriären. Detta leder ofta till ett eskalerande missbruk (se även Laanemets, 2002:241; Murphy & Rosenbaum, 1999:145; Taylor, 1993:122; Trulsson, 1998:172, 187).

2.4.2. Moderskapet som incitament att försöka avbryta sitt missbruk

Trulsson (1998:73f) fann i sin forskning att kvinnorna försökte avbryta eller minska sitt missbruk under graviditeten (se även Murphy & Rosenbaum, 1999:74; Taylor, 1993:104). Även efter förlossningen fortsatte kvinnorna att ha dessa målsättningar. Men majoriteten av kvinnorna i Trulssons undersökning klarade inte att vara drogfria mer än några månader (a.a.). Detta relaterar Trulsson till att omvärlden, med partners, droger och höga krav, allt mer började göra sig påmind (a.a.:130). Moderskapet fortsätter dock att vara en drivkraft för kvinnorna att försöka bryta eller trappa ner på missbruket (a.a.:45; se även Laanemets, 2002:239).

Murphy och Rosenbaum (1999) ser den gravida, missbrukande kvinnan som antitesen till den allmänt förhärskande myten om modern som den osjälviska och aldrig sviktande omsorgsgivaren. Även om kvinnorna i deras undersökning gjorde allt de förmådde för att minska riskerna för det väntade barnet, som att minska missbruket eller byta drog till en som ansågs mindre skadlig, så mötte de ändå ständigt denna mytiska kvinnogestalt hos sig själva och hos de personer som skulle avgöra om de fick behålla vårdnaden om sina barn eller inte

(a.a.:104). Kvinnorna förstod genast konflikten mellan deras värld som drogmissbrukare och den sociala roll som en graviditet gav (a.a.:50) och såg det kommande moderskapet som ett motiv till att försöka minska sitt missbruk (a.a.:66; Taylor, 1993:103). Förutom de skador som barnet riskerade att få på grund av kvinnans drogbruk under graviditeten, så var kvinnan rädd för att fråntas vårdnaden om barnet efter förlossningen, om hon inte klarade att ändra sitt beteende (a.a.:89).

Förutom att barnen eller tankarna på dem är viktiga under en missbruksbehandling, enligt Laanemets (2002:239), så menar Trulsson (1998:178) att tankarna på barnen ofta även fungerar som det främsta motivet för missbrukande kvinnor att söka behandling. Taylor (1993:129) menar dock att ett eventuellt moderskap inte räcker som motivation för att kvinnan ska lyckas ta sig ur missbruket. Det krävs enligt henne att kvinnan vill sluta för sin egen skull för att det nödvändiga engagemanget i behandlingen ska finnas. Trulsson (1998:231, 246f) ser ändå moderskapet som en potentiell möjlighet att, genom till exempel den öppenhet för närstående och behandlare som en graviditet medför, försöka bryta det missbruk kvinnan befinner sig i. Även Rosenbaum (1985) menar att "(w)hile she (den kvinnliga missbrukaren, min anmärkning) still has something to lose, the one option of motherhood, she is in an optimal frame of mind for getting out of the heroin life, ending her career in addiction" (a.a.:104). Om barnen ändå omhändertas, så menar Trulsson (1998:174, 178) att moderskapet även efter skilsmässan från barnen kan fungera som en motivation för kvinnan att gå in i behandling eller på annat sätt försöka bryta missbruket (se även Taylor, 1993:127).

2.4.3 Moderskapet som hinder för att söka behandling och bryta missbruket

Raine (2001:100-103) ser det som att det finns två aspekter av moderskapet som avhåller missbrukande kvinnor från att söka behandling: praktiska svårigheter och rädsla för att visa upp sitt missbruk för samhällsrepresentanter. Den förra handlar om att kvinnorna sällan kan ta med sig sina barn in på behandlingshem och under öppenvårdsbehandling har svårt att finna någon som kan passa barnen. Kvinnan känner då att behandling inte är ett alternativ, även om hon anser sig behöva det. Det senare hindret hänger samman med den negativa syn på mödrar och missbruk som är allmänt förhärskande i samhället. Kvinnorna själva är medvetna om denna och ser det som att barnen kan bli föremål för ett omhändertagande om kvinnorna erkänner sig ha ett drogproblem. Taylor (1993:138) stötte också på dessa tankegångar bland

sina respondenter, men menade att de svårigheter kvinnorna stötte på även kan ses som orsaker för att slippa gå in i behandling, snarare än grundade på oro för barnen.

Trulsson (1998) talar om att moderskapet också kan medföra hinder för kvinnans försök att kontrollera sitt missbruk och inte bara som ett hinder för att gå in i behandling. Genom de påfrestningar som skapas av ”/.../ den nära relationen till barnet och kravet på att vara en exemplarisk mamma /.../” (a.a.:248), tillsammans med till exempel den spända relationen till myndigheterna och bristen på stöd, så kan situationen bli kvinnan övermäktig och stjälpas hennes försök att bryta missbruket (a.a.:248ff).

2.4.4 Analys av vilken betydelse moderskapet ges i kvinnornas liv av forskarna

Även i detta avsnitt finns det flera tydliga mönster i vad forskarna finner i sina undersökningar. De är överens om den centrala roll som moderskapet spelar i de missbrukande mödrarnas liv och om att det kan fungera både som ett hinder och som en möjliggörare när det handlar om att gå in i behandling och ta sig ur missbruket. Ett eventuellt moderskap medför ofta att kvinnan finner en drivkraft till att försöka minska eller avbryta missbruket. Forskarna är likaledes överens om att kvinnan bär på en oro för att missbruket ska leda till förlust av vårdnaden om barnen och att en sådan skilsmässa leder till negativa konsekvenser för kvinnan.

När det gäller den dominerande roll som moderskapet ges i kvinnornas liv (Laanemets, 2002; Murphy & Rosenbaum, 1999; Raine, 2001; Rosenbaum, 1985; Trulsson, 1998), så har flera av dessa forskare inte haft moderskapet som fokus i sina undersökningar (Laanemets, 2002; Raine, 2001; Rosenbaum, 1985). Betyder det då att när kvinnorna i deras studier ändå ger moderskapet en central roll, så är det en sann representation av deras verkliga tankar? Här bör man ha i åtanke den stora roll som ett eventuellt moderskap generellt ges i kvinnors liv i samhället enligt Murphy och Rosenbaum (1999). Är det då inte sannolikt att kvinnorna, som uppges vara mycket väl medvetna om traditionella förväntningar på och roller för kvinnor (se avsnitt 2.3.1) påverkas av detta när de av forskaren ombes tala om det som är viktigt för dem i sina liv? Eftersom all kunskap är socialt konstruerad (Sahlin, 2002:122), liksom all vetenskap är en social konstruktion (Wenneberg, 2001:122), så kan det faktum att moderskapet ges en så avgörande roll i alla kvinnors liv (Murphy & Rosenbaum, 1999) antas även ha vägt in i

forskarnas val att lägga så stor tyngd på moderskapets betydelse för kvinnornas missbruksbana och i deras liv (se ovan).

Som nämnts ovan ses moderskapet ofta som en motivation till att försöka bryta missbruket (Laanemets, 2002; Murphy & Rosenbaum, 1999; Rosenbaum, 1985; Taylor, 1993; Trulsson, 1998). Ettorre (1992:83) lyfter ett varnande finger för att på detta sett behandla en graviditet och ett kommande moderskap som en drivkraft för kvinnan att förändra sitt liv och ge upp drogen. Detta riskerar enligt henne leda till att missbrukande kvinnor okritiskt ser moderskap som något som kan bli den motivation de behöver för att ta sig ur missbruket. Ettorre menar att kvinnorna istället bör göras medvetna om den press som ett moderskap kan skapa på dem. Flera av forskarna i min undersökning är mycket medvetna även om denna, mer negativa, aspekt av moderskapet (Raine, 2001; Taylor, 1993; Trulsson, 1998). De flesta av forskarna i min studie talar om de för kvinnan negativa konsekvenserna av att misslyckas som mor, antingen det enbart sker i kvinnans egna ögon då hon inte når upp till de krav hon ställer på sig själv, eller det sker i form av att barnen omhändertas. Detta sägs leda till bland annat ångest, skuld känslor (Rosenbaum, 1985; Taylor, 1993), stigmatisering (Rosenbaum, 1985; Trulsson, 1998) och ökat missbruk (Laanemets, 2002; Murphy & Rosenbaum, 1999; Rosenbaum, 1985; Taylor, 1993; Trulsson, 1998). Forskarna själva förklarar dessa starka reaktioner med den betydelse som läggs vid moderskapet av samhället och kvinnorna själva. Att misslyckas som mor är att förlora i värde (Rosenbaum; 1985), att misslyckas som kvinna (Laanemets, 2002; Murphy & Rosenbaum, 1999) och att inkompetensförklaras (Trulsson, 1998). När det gäller annan forskning, så är det inte bara Ettorre (1992) som är medveten om dessa negativa konsekvenser. Även Driscoll (2000) talar om de skadliga effekterna av att omhänderta en missbrukande kvinnas barn (a.a.:118). Han utgår från detta i sitt förespråkande av en metod där lagligen förskrivna narkotika gör det möjligt för kvinnan att leva ett så normalt liv som möjligt. Då hon inte behöver lägga så mycket kraft och energi på att få tag i drogen underlättas hennes omvårdnad om barnen (a.a.:108f). Goldberg (2005:176) bekräftar den bild som målas upp av forskarna i min studie vad gäller de för kvinnan negativa konsekvenserna av att inte nå upp till de förväntningar som ligger på en kvinnas föräldraskap. Innan det har gått så långt som till omhändertagande av barnen kan kvinnan ändå fara mycket illa av vetskapen om att hon bryter mot samhällsliga normer i och med att hon försummar barnen på grund av drogbruket. Det räcker enligt Goldberg med att kvinnan själv är medveten om detta för att stämpling ska ske och för att kvinnans självanklagelser ska leda till ett eskalerande avvikande beteende.

2.4.5 Resultatsammanfattning

Här har jag funnit att moderskapet enligt forskarna har en väldigt stor betydelse för de missbrukande kvinnorna. Det spelar en central roll i deras liv och kan fungera både som hinder och som motivation för kvinnorna i en strävan att minska eller avbryta ett drogmissbruk. Att misslyckas som mor, på så sätt att man fråntas vårdnaden om barnen, ses som något som ofta kastar in kvinnan i ett eskalerande drogbruk och ger henne starka känslor av ångest och skam, vilket även bekräftas av den tidigare forskningen. Det är dock tänkbart att den betydelsefulla roll moderskapet ges för kvinnornas missbruk och i deras liv i övrigt är påverkad av förväntningar, från samhällets, forskarnas och kvinnornas sida, på vilken betydelse ett eventuellt moderskap ”ska” ha i en kvinnas liv.

2.5 Forskarnas förhållningssätt gentemot kvinnorna

Under denna rubrik, som syftar på att jag här försöker besvara den sista av mina frågeställningar, har jag valt att ta upp vilka motiv forskarna har haft till att välja just detta forskningsområde, hur de har relaterat till kvinnorna samt i vilken mån de har låtit sig själva figurera i texten. Min tanke med detta är att dessa aspekter av forskningsprocessen är relevanta för att förstå forskarnas inställning till respondenterna och att mina egna resultat får väl av att kopplas till hur forskarna gått in i sitt ämne och sitt material, eftersom detta kan antas ha en inverkan på den bild av missbrukande mödrar som forskaren sedermera konstruerar. Även detta avsnitt avslutas med en analys av mina resultat.

2.5.1 Utgångspunkt för forskningen

Trulsson (1998) skriver: ”Vem som är ”den goda” eller ”den dåliga modern” handlar inte bara om hur man är, utan också om hur man blir sedd och om människor runt omkring går till mötes, är likgiltiga eller tar avstånd” (a.a.:221). Därmed blir det av vikt att lyssna till och ta till sig kvinnornas berättelser och att gå dem och deras barn till mötes (a.a.). Självt mötte Trulsson många fördomar om missbrukande mödrar i det arbete hon tidigare hade på ett behandlingshem för kvinnor, såsom att de inte brydde sig om sina barn. Självt märkte hon dock i samtal med kvinnorna att barnen gavs en central roll, i kvinnornas liv som missbrukare och som en motivation till att ta sig ur missbruket. När schablonbilden av missbrukande mödrar började

utmanas i hennes medvetande blev det en drivkraft till att inrikta sin forskning på att ge dessa kvinnor möjlighet att själva komma till tals (a.a.:8f).

I linje med Trulssons (1998:8) erfarenheter av vanligt förekommande attityder mot missbrukande mödrar, har Taylor (1993) vid en genomgång av en mängd forskningslitteratur på området funnit att missbrukande kvinnor ofta porträtteras som bland annat passiva, psykologiskt eller socialt otillräckliga (Perry, 1979 se Taylor, 1993:3) och som mer avvikande än män i motsvarande situation (Ettorre, 1987 m.fl. se Taylor, a.a.). Den stereotypa bilden av kvinnliga missbrukare inbegriper att de är olämpliga att ta hand om någon annan (Perry, 1987 se Taylor, 1993:5) och alltså otillräckliga, onaturliga och olämpliga mödrar (Wolfson & Murray, 1986 se Taylor, a.a.). Rosenbaum (1985:6) menar i linje med detta att tidigare forskning kring missbrukande kvinnor varken är rättvis eller vidare tillförlitlig och objektiv. Taylor (1993:7) strävar i sin undersökning efter att ge en mer komplett och välinsatt bild av dessa missbrukande kvinnor än vad hon själv fann i den tidigare forskningen och efter att till stor del låta dem tala för sig själva i hennes text. Även Laanemets (2002:15) har som ett syfte för sin undersökning att synliggöra gruppen. Murphy och Rosenbaum (1999:13) menar att de vid starten av sin forskningsprocess fann en avsaknad av kunskap kring kombinationen graviditet och missbruk ur kvinnans perspektiv. Med den bristen i åtanke arbetade de utifrån målet att förstå vad som får kvinnor att missbruka under graviditeten, för att med denna kunskap kunna ge vetenskapliga rekommendationer kring humana och pragmatiska förhållningssätt som bäst minskar skadorna förknippade med en sådan livsstil.

2.5.2 Forskaren i forskningsprocessen

Laanemets (2002) tror inte att det finns någon ren data, fri från forskarens teori, värderingar etcetera. Därför är det av central betydelse att man som forskare hela tiden reflekterar över vad man själv för in i forskningsprocessen, över vilka val man gör och vilken förförståelse man bär på (a.a.:15). I intervjusituationen sker ständigt ett samspel, en interaktion, vilken kommer att påverka vilken information som blir resultatet. Vad respondenten väljer att ta upp kommer därför att i hög grad vara färgat av sammanhanget (a.a.:45). Även Murphy och Rosenbaum (1999) är medvetna om att "(o)ur interpretations reveal our own perspectives, biases, and autobiographies" (a.a.:176). De upplevde det därför som viktigt att låta sig själva synas i texten. De eftersträvade att låta kvinnorna komma till tals, ".../ while recognizing our own standpoints, perspectives, and limitations" (a.a.:161). Raine (2001:137) var mån om att

hennes förutfattade meningar om vad som var betydelsefullt för missbrukande kvinnor inte skulle styra henne i forskningen. För att motverka risken för detta lät hon en fokusgrupp, bestående av några missbrukande kvinnor, tala om för henne vad som var viktigt i deras liv och vad de tyckte skulle tas upp i hennes undersökning. Även Laanemets (2002:43), Taylor (1993:24) och Trulsson (1998:10, 263ff) var angelägna om att låta kvinnorna själva visa vad som var betydelsefullt i deras liv och moderskap. Forskarna valde därför att använda sig av tematiserade intervjuer, där i vissa fall kvinnorna själva fick avgöra vilka teman som skulle behandlas (Taylor, 1993:24f), men där kvinnorna alltid hade stor frihet att tala om det som de själva fäste stor vikt vid. Rosenbaum (1985:148) och Murphy och Rosenbaum (1999:166, 173) använde i stället en intervjumetod där de utförde djupintervjuer och i efterhand gick igenom materialet för att finna de teman som kvinnorna valde att fokusera på under intervjuerna.

Trulsson (1998) hade uttryckligen ”/.../ ambitionen till att med empati och inlevelse försöka sätta (sig) in i och förmedla kvinnornas egna tankar och upplevelser” (a.a.:261). Murphy och Rosenbaum (1999:169f) gick ett steg längre, genom att i intervjusituationerna delge egna historier och tankar och använda egna erfarenheter för att sätta sig i respondenternas situation. Tanken med detta var bland annat att de skulle använda sig själva som ett sätt att få kontakt med kvinnorna i intervjusituationen. Genom att tala med dem som kvinna till kvinna och som mor till mor, ansåg de att de kunde skapa en mer förtroendefull atmosfär. Laanemets (2002:18f) ser det som att det finns en risk för överidentifiering och/eller avståndstagande när man som kvinna undersöker de beskrivningar andra kvinnor ger av sig själva. Hon noterade hur hennes syn på respondenterna skiftade under hennes forskningsarbete, från klienter och missbrukare till systrar, offer för en manlig dominans, starka självständiga kvinnor och så vidare. Hon utgår från att hennes eget sätt att vara kvinna påverkat undersökningen, även om hon inte kan uttala sig om på vilket sätt. Rosenbaum (1985) fann under insamlandet av data att det faktum att hon själv var mor påverkade henne i mötena med kvinnorna. Det gjorde henne känsligare för de delar av kvinnornas berättelser som relaterade till moderskap och barn (a.a.:145). Hon anger att hon till exempel fann det mycket svårt att bearbeta datan kring moderskap. Vid vissa tillfällen betvivlade hon till och med att hon skulle kunna fortsätta skriva (a.a.:149).

2.5.3 Analys av det förhållningssätt forskarna har gentemot kvinnorna

Likt inom tidigare avsnitt, så finns det flera tydliga mönster vad gäller forskarnas förhållningssätt gentemot de missbrukande mödrar de har intervjuat. De strävar efter att låta kvinnorna själva komma till tals och de använder empati för att förstå kvinnornas situation. De är även ofta själva medvetna om vad de för in i forskningsprocessen, att det inte är möjligt att som forskare fungera som en fullständigt objektiv och neutral datainsamlingsmaskin. Med en kvalitativ forskningsansats är det inte heller önskvärt (Halvorsen, 1992:82). Forskarna använder som sagt empati i forskningsprocessen och relaterar till kvinnorna på olika sätt. Frågan är om det då är möjligt att inte låta forskningen influeras av ens värderingar. Laanemets (2002) menar, som syns ovan, att svaret är att det inte finns någon data helt fri från forskarens värderingar och teorier. Enligt Becker (1997:200) korrelerar vetenskap och värderingar hos sociologiska forskare. Dessas värderingar kan inte hindras från att påverka vilka antaganden om det sociala livet som de väljer att studera eller på vilket sätt undersökningarnas resultat används. Samtidigt påverkas forskarnas värderingssystem av den kunskap de förvärvar genom sin forskning. Wenneberg (2001:28f) menar att all kunskap skapas under påverkan av den sociala och kulturella kontexten. Därmed torde även forskarnas kunskap konstrueras under inverkan av den kontext inom vilken de lever och verkar.

Flera av forskarna (Laanemets, 2002; Murphy & Rosenbaum, 1999; Rosenbaum, 1985; Taylor, 1993; Trulsson, 1998) har som syfte att skapa en mer nyanserad bild av missbrukande mödrar och vill utmana den traditionella bilden av dem som automatiskt olämpliga mödrar (Taylor, 1993; Trulsson, 1998). Men det förekommer att de själva utgår från att drogen kommer att medföra ett undermåligt föräldraskap (Rosenbaum, 1985). Kvinnorna är redan stämpade som avvikare (Becker, 1997), vilket forskarna går in i mötet med en vetskap om. För att undvika beteendeinkongruens kommer kvinnorna att agera på ett sätt som bekräftar den negativa självbild denna stämpling har skapat. En relevant fråga blir då om forskarna har förmågan att se igenom detta och till fullo se de beteenden som hos kvinnorna motsäger den redan etablerade bilden av dem. Taylor (1993) presenterar enligt Driscoll (2000:113f) en bild av de missbrukande mödrarna som tonar ned skillnaderna mellan dem och icke-missbrukande mödrar. Kan det bero på att det var en deltagande observation under en lång tid som hon utförde, i motsats till de intervjuer som övriga forskare använde sig av? Detta skulle, genom den långvariga kontakt med kvinnorna i deras egna miljöer som en sådan forskningsansats ger, kunna bidra till att se bortom stämplingen av kvinnorna som avvikare och per definition olämpliga

mödrar. Rosenbaum (1985) som nästan uteslutande baserat sina resultat på intervjuer kritiseras av Driscoll (2000:101ff) för att skapa ett stort avstånd mellan den värld hon verkar i och den värld hon vill undersöka, kvinnornas värld. Genom att behandla den senare som en främmande planet hindrar hon sig själv från att förstå och begränsar sig enligt honom till att kunna observera och missförstå. Enligt egen utsago påverkades Rosenbaum känslomässigt av de delar av kvinnornas berättelser som rörde deras moderskap, eftersom Rosenbaum själv är mor. Kan Rosenbaum ha fallit i den fälla som Laanemets (2002) tar upp, att man när man som kvinna undersöker andra kvinnors berättelser riskerar att reagera genom ett avståndstagande? Att Rosenbaum i så fall gjort det kan kanske relateras till det faktum att Rosenbaum, liksom Murphy och Rosenbaum (1999), i hög grad med avsikt utgår från sig själv som person och sin livssituation, där allt utom att de är kvinnor och mödrar skiljer sig från respondenterna. Genom en medvetenhet om vad som forskare för med sig (Laanemets, 2002), samtidigt som man är mån om att låta kvinnorna själva visa vad som är betydelsefullt för dem och på det viset styra undersökningens fokus (Laanemets, 2002; Raine, 2001; Taylor, 1993; Trulsson, 1998) kanske man lättare ser bortom sin egen värld och förstår de missbrukande kvinnornas.

2.5.4 Resultatsammanfattning

I den forskningslitteratur jag har studerat har forskarna gått in i arbetet och mötet med de missbrukande mödrarna med empati och inlevelse. Med en sådan utgångspunkt är det inte orimligt att forskaren själv, med motiv, värderingar och attityder, syns i forskningsprocessen och i texten. Detta medför dock risk för avståndstagande eller överidentifiering, varför det krävs medvetenhet och reflektion kring dessa aspekter av forskning. Vilket porträtt som forskarna målar upp av de missbrukande kvinnorna kommer sannolikt att påverkas av forskarens förhållningssätt gentemot kvinnorna i forskningsprocessen. Som en del i denna ingår att forskarna har utfört sina undersökningar med en avsikt om att skapa en mer nyanserad bild av kvinnorna och låta dem själva komma till tals och visa på vad som är betydelsefulla delar i deras liv.

3. Avslutning

I detta avsnitt kommer jag att sammanfatta mina resultat och diskutera några intressanta teman. I sammanfattningen redogör jag för mina huvudsakliga resultat av studien. Jag diskute-

rar även kring huruvida jag har besvarat mina frågor. Därefter följer slutdiskussionen, där jag tar upp några resonemang jag har funnit intressanta.

3.1 Sammanfattning

Jag har utgått från en begränsad mängd litteratur och arbetat inom en inte alltför omfattande tidsram. Det finns därmed säkert fler alternativa bilder av missbrukande mödrar i andra källor, liksom det finns fler aspekter och nyanser i den bild av gruppen som står att finna i mina källor. Därför finns det fler möjliga svar på mina frågor och långt fler frågor man kan undersöka. Med dessa reservationer menar jag att jag har funnit en av de bilder av missbrukande mödrar som konstrueras i de forskningsstudier jag har valt och alltså kunnat besvara mina frågor.

Vad jag då har kommit fram till inom ramen för den här uppsatsen och mina frågor är att bilden av den missbrukande modern är en som till stor del är gemensam för forskarna, trots att källorna är från flera olika länder och decennier. Porträttet av henne är av en kvinna som är lik övriga, icke-missbrukande, kvinnor i attityder och värderingar eller som till och med är mer konservativ, men där hennes livsstil står i skarp kontrast till dessa uppfattningar. Detta leder till ångest, oro och skuldkänslor. Genom sin livsstil är den missbrukande modern utsatt för stigmatisering och stämplas av samhället som en dålig mor. Ändå spelar moderskapet en mycket viktig roll i kvinnans liv och hon strävar efter att skydda barnen från de negativa konsekvenserna av hennes missbruk och att så långt möjligt ta hand om dem. Moderskapet fungerar som en motivation för kvinnan att försöka minska eller avbryta missbruket, men kan även fungera som ett hinder, bland annat genom de krav som medföljer ett sådant tillstånd.

Detta porträtt av den missbrukande modern kan ha influerats av forskarens förhållningssätt gentemot kvinnorna. De flesta av forskarna i min studie har gått in i sina undersökningar med ett uttalat syfte om att låta kvinnorna komma till tals och låta dem få visa vad som är viktigt i deras liv. Forskarna har bland annat använt sig av empati och inlevelse i kvinnornas situation för att finna vad kvinnorna själva värdesätter. Forskarna torde med en sådan ansats ha påverkats i vad de väljer att undersöka och lyfta fram samt hur de tolkar sitt material av den sociala kontexten inom vilken de lever och av diskursen inom vilken de verkar.

3.2 Slutdiskussion

Det finns flera intressanta teman att gå vidare med, flera aspekter av detta ämne som det skulle vara givande att studera vidare. Men inom ramen för denna uppsats finns det inget utrymme för det. Vissa av dem förtjänar ändå att nämnas. Det vore exempelvis intressant att undersöka vilka skillnader som finns mellan bilden av den alkohol- och den narkotikamissbrukande modern. Alkohol är långt mer socialt accepterat i vårt samhälle än narkotika. Det kan antas att de skilda preparaten därmed har olika konsekvenser för kvinnans livsstil, stigmatisering och sociala position. Har detta någon inverkan på forskningen och dess resultat? Ett annat tema som det nog skulle vara givande att studera närmare är betydelsen av forskarens kön. Samtliga av de forskare som jag har studerat är kvinnor, som forskat kring kvinnor. Hade en man fått samma svar på sina frågor i intervjuerna, relaterat på samma sätt till kvinnorna och valt att lyfta fram samma saker?

Ett av de teman som jag har behandlat i min uppsats har varit relationen mellan forskaren och dennes material. Forskarens person syns i valet av ämne att studera, i vad de lyfter fram, i hur de tolkar. Är då detta något negativt? I social forskning är det människor vi studerar. Genom att föra in en liten del av oss själva i mötet med dessa människor och i arbetet i övrigt blir det en större nyansrikedom, medmänsklighet och förhoppningsvis förståelse än om vi endast skulle ägna oss åt kliniska observationer. Men det finns ett behov av att ständigt fundera över vad det är man för med sig in i forskningsprocessen, av att medvetandegöra de värderingar och föreställningar som styr oss på olika plan. Det blir också av största intresse att man försöker vara på det klara med de konsekvenser som kan följa av ens forskning.

Något annat som torde få stor betydelse för forskarens sätt att närma sig sitt material och där forskaren istället gjort ett medvetet val, är vilken teoretisk utgångspunkt hon har för sin forskning. Med tanke på den stora inverkan valet av teori har på hela forskningsprocessen vore det intressant att närmare studera till exempel vilka teorier de olika forskarna har utgått ifrån och jämföra deras resultat relaterat till detta. Det kan tänkas att teorival är en av de faktorer som skapar de skillnader och likheter jag har kunnat konstatera i min studie av källorna. En överensstämmelse mellan vilka teorier de olika forskarna har valt att utgå ifrån kan hjälpa till att skapa en förståelse av varför de har valt att till stor del ta upp samma teman, de teman jag har kunnat finna i min studie av deras undersökningar. Om de snarare har haft skilda teoretiska utgångspunkter, så kan det bidra till en förklaring av de skillnader i förhållningssätt

och tolkning jag tycker mig ha funnit. Det är här tänkbart att forskarna påverkas av varandra, i så måtto att det blir vissa teorier som blir standardval i en studie kring missbrukande mödrar.

Med detta att man som forskare inte kan undvika att påverkas, mer eller mindre, av sina värderingar och motiv följer att inte heller jag, inom ramen för denna uppsats, kan undvika att bli påverkad av det jag för med mig in i arbetet. Mina värderingar och åsikter kan nog utläsas ur min text, då de säkerligen influerat allt från mitt val av ämne till min analys. Så länge man är medveten om vad som styr en, kan man dock hindra detta från att till fullo styra arbetet. Istället kan det fungera som ett sätt att visa människan bakom orden för att förhoppningsvis skapa en mänskligare vetenskap, där både de studerade och den studerande ges plats.

Referenslista

- Becker, Howard (1997) *Outsiders. Studies in the Sociology of Deviance*. New York: The Free Press. 3: e upplagan.
- Best, David och Abdulrahim, Dima (2005) *Women in drug treatment services*. London: National Treatment Agency. (Elektronisk) PDF format. Tillgänglig: <http://www.nta.nhs.uk/publications/docs/rb6_final.pdf> (2006-05-03).
- Driscoll, Lawrence (2000) *Reconsidering Drugs – Mapping Victorian and Modern Drug Discourses*. New York: Palgrave.
- Eliasson-Lappalainen, Rosmari (2002) ”Forskningspraktiken och etiken” i Meeuwisse, A., Sunesson, S. och Swärd, H. (red.) *Socialt arbete. En grundbok*. Stockholm: Natur och Kultur.
- Ettorre, Elizabeth (1992) *Women and Substance Use*. London: The Macmillan Press Ltd.
- Giddens, Anthony (2003) *Sociologi*. Lund: Studentlitteratur. 3: e upplagan.
- Goldberg, Ted (2005) *Samhället i narkotikan*. Solna: Academic Publishing of Sweden.
- Halvorsen, Knut (1992) *Samhällsvetenskaplig metod*. Lund: Studentlitteratur.
- Hilte, Mats (1996) *Avvikande beteende - en sociologisk introduktion*. Lund: Studentlitteratur.
- Institute of Alcohol Studies (2005) *IAS Fact Sheet: Women and Alcohol*. (Elektronisk) PDF format. Tillgänglig: <<http://www.ias.org.uk/factsheets/women.pdf>> (2006-05-05).
- Johansson, Katarina och Wirbing, Peter (2005) *Riskbruk och missbruk. Alkohol – läkemedel - narkotika. Uppmärksamma, motivera och behandla inom primärvård, socialtjänst och psykiatri*. Stockholm: Natur och Kultur. 2: a upplagan.

- Järvinen, Margaretha (2002) "Hjälpens universum – ett maktperspektiv på mötet mellan klient och system" i Meeuwisse, A. och Swärd, H. (red.) *Perspektiv på sociala problem*. Stockholm: Natur och Kultur.
- Laanemets, Leili (2002) *Skapande av femininitet. Om kvinnor i missbrukarbehandling*. Diss. Lunds universitet. Lund: Socialhögskolan, Lunds universitet.
- Malmström, Sten, Györki, Iréne och Sjögren, Peter A. (red.) (2002) *Bonniers svenska ordbok*. Stockholm: Albert Bonniers förlag AB. 8: e upplagan.
- Murphy, Sheigla och Rosenbaum, Marsha (1999) *Pregnant Women on Drugs: Combating Stereotypes and Stigma*. Brunswick, New York: Rutgers University Press.
- Norström, Carl & Thunved, Anders (2005) *Nya sociallagarna med kommentarer, lagar och författningar som de lyder den 1 januari 2005*. Stockholm: Norstedts Juridik AB. 18: e upplagan.
- Office of Applied Studies (2006) "Alcohol Dependence or Abuse: 2002, 2003, and 2004" i *The NSDUH Report*, Issue 16, 2006 (Elektronisk) PDF format. Tillgänglig: <<http://www.drugabusestatistics.samhsa.gov/2k6/AlcDepend/AlcDepend.pdf>> (2006-05-05).
- Payne, Malcolm (2002) *Modern teoribildning i socialt arbete*. Stockholm: Natur och Kultur.
- Raine, Pamela (2001) *Women's Perspectives on Drugs and Alcohol: the Vicious Circle*. Aldershot: Ashgate Publishing Ltd.
- Repstad, Pål (1999) *Närhet och distans. Kvalitativa metoder i samhällsvetenskap*. Lund: Studentlitteratur.
- Rosenbaum, Marsha (1985) *Women on Heroin*. Brunswick, New York: Rutgers University Press. 2: a upplagan.
- Sahlin, Ingrid (1999) "Diskursanalys som sociologisk metod" i Sjöberg, Katarina (red.) *Mer än kalla fakta. Kvalitativ forskning i praktiken*. Lund: Studentlitteratur.
- Sahlin, Ingrid (2002) "Sociala problem som verklighetskonstruktioner" i Meeuwisse, A. och Swärd, H. (red.) *Perspektiv på sociala problem*. Stockholm: Natur och Kultur.
- Taylor, Avril (1993) *Women Drug Users. An Ethnography of a Female Injecting Community*. Oxford: Clarendon Press.
- Trulsson, Karin (1998) *Det är i alla fall mitt barn. En studie om att vara missbrukare och mamma*. Lic. – avh. Lunds universitet. Stockholm: Carlsson Bokförlag.
- Trulsson, Karin (2003) *Konturer av ett kvinnligt fält. Om missbrukande kvinnors möten i familjeliv och behandling*. Diss. Lunds universitet. Lund: Socialhögskolan, Lunds Universitet.

Wenneberg, Sören Barlebo (2001) *Socialkonstruktivism – positioner, problem och perspektiv*.
Malmö: Liber.